

JÓZSEF ATTILA ÚT 31

J U H Á S Z E R Z S É B E T

Úgy gondolta (ő, nem én, nem tudnék vele teljes közösséget vállalni, annyi közöm van hozzá, mint egy testemen, mondjuk, az agyamon keletkezett kinövéshez, daganat lenne mégis a helyes kifejezés? –, egyszóval egy hozzám tartozó, ám lényembe szervesen mégsem beépülő góc, épp olyan ez az ő). Kezdem előlről: úgy gondolta, hogy nincs nagyobb ajándék, mint elutazhatni mindennapjainak rút, lepusztult színhelyéről, amelyhez már csak a tehetetlenség köti, de az nagyon, így semmiképp sem tudná vállalni a költözködés, a tartós helyváltoztatás megpróbáltatásait. Micsoda fellengzősség! Hisz nem is lenne hova elköltöznie. Innen neki már csak menekülni lehet, s ez az önfenntartás ösztönvilágába tartozik, nincs mit töprengeni rajta, semmi köze az elhatározáshoz, bármiféle fontolgatáshoz. A menekülés viszont, föltehetően, annyi, mint átlendülni az önkívületbe. Mint amikor a tudatot kettészeli egy pengeéles rianás, s nem marad belőle más, mint két egymástól független, reflexszerű rángás. Metafizikai szorongások csak előtte lehetnek, s utólag, ha a menekülést túléli az ember.

Úgy gondolta, hogy nincs nagyobb ajándék, mint elutazhatni mindennapjainak rút, lepusztult helyszínéről. Úgy gondolta, hogy egyetlen röpke utazás erejéig is kimozdulni innen, életveszélyes vállalkozás.

Az utazás előkészületei legalább két hónapot vettek igénybe, különböző utazgatásokat Budapest és Belgrád között, minthogy – be lévén kaszlizva önmagukba – vízum nélkül nekik nemigen lehet átszelni különböző országhatárokat. Miért vállalkozott erre az elég kilátástalan végeredménnyel kecsegtető rohangálásra? Nem lehet tudni. Hisz vágyott ő erre a hollandiai utazásra? Rettegett tőle. Sőt időről időre olyan szorongás kerítette hatalmába, hogy nem volt tőle se éjjele, se nappala.

Hogy létezik szívós, konok szomorúság, s hogy a szomorúság is ezerarcú, azt kitapasztalta az elmúlt néhány év során. Régebben másmilyen volt minden szomorúság. Volt benne, túl az összetörtségen, valami könnyű szárnyalás is. S tulajdonképpen ez emelte túl az egyszerű lehangoltságon és rosszkedvűségen. Csak akkor lehet az ember szomorú, ha a tudata vagy úgynevezett lelkivilága egy távoli zugában megképződik valami teljesen irreális vágy, így a lélek örökös összehasonlításra kényszerül. Számot vet a hiányokkal, amelyek szomorúságát előidéztek, s a hiába-valóság biztos tudatában is vágyódik mindarra, ami olykor nem is nevezhető néven; kirajzolódik azonban egy fiktív ív, mely összeköti valamiféle átélhető, a vágyvilágban mégiscsak létező, delejes teljességgel. S minél részletezhetetlenebb, minél elvontabb e teljesség, annál emelkedettebb maga a szomorúság.

A szomorúság szívós és konok változata a fentivel ellentétben azon a leülepedett tudáson alapul, hogy onnan, ahol vagyunk, nem vezet út tovább sehová. Még képzeletben, még gondolatban sem. Így bátran elmondható, hogy íme, hát meglelte hazáját . . . e föld majd befogadja, mint a persely. Mert nem kell a háborúból visszamaradt húszfilléres, a vashatos. Megszokható ez a fajta szomorúság? Nem szokható meg. Ezért kellene az olyan tevékenységek, amelyek a tudat felületét ostromolják, s így némi távolságtartást, legalábbis hosszabb-rövidebb kikapcsolódást biztosítanak e szívós és konok szomorúsággal való szimbiózisban.

Különös, hogy életének mai, rút, lepusztult színhelye nem arra döbentette rá, hogy régebben itt mégiscsak kialakult, ha másként nem is, a megszokottságból eredően mindenképp, a létezésnek valamiféle elviselhető rendje, már-már szépsége, amelyben örökösen csak kételkedni lehetett ugyan, de olykor mégis fals nagy nevetések verték fel az utcát, ahol volt még kívül együtt nevetnie, s így letudni a csillapíthatatlan kételyt s a ráeszmélés kísértéseit. Ehelyett arra eszmélt rá, hogy mennyire vak volt születésétől fogva, mert nem tűnt a szemébe (akár ki is szúrhatta volna! – annyira nyilvánvaló volt), hogy egy hártványékony felszín tart itt össze mindent. Semmi sem gyökerezik itt semmiben, bizonytalan és átmeneti itt minden, mint egy rozoga színházi kulissza. A kezdet kezdetétől fogva ugyanennek a sivár világnak a visszája bolygott benne, mely mostanában fordult színére. E rá-rátörő tudás folyamán világosan érzi, hogy az őt körülvevő világ rútsága és lepusztultsága belül is javában munkálkodik már, s hogy széthullóban már a teste, mint a kelme, mit összerágtak a molyok.

Sokat töprengett kínkeserves és hosszadalmas úti előkészületei közepe, hogyan tud majd engem is magával vonszolni, mert én, én tényleg gyökeret vertem itt, hatókrös szekérrel sem lehetne kimozdítani. Ám ha itthon hagy, képes leszek a legalkalmatlanabb pillanatokban jelt adni magamról (a távolságot, ezt az egyet, mint üveggolyót, tényleg megkaptam), nem lehet biztosan számítani nyugton maradásomra. Képes leszek a legalkalmatlanabb pillanatban fölrémelni tudatában, és széttörni, szétzúzni mindazt, ami az e helytől való tetemes távolságnak köszönhetően elzsongító kábulatként – néhány jótékony pillanatra legalább – magába szippanthatná lényét. Úgy látszik, ilyesmit nem remélt. Nem volt más megoldása, mint hogy magával vigyen engem is. Így pontosan abban az állapotban sikerült útra kelnie, mikor a hűség is eloldalog, az emlékek is eltűnnek, üresen és szabadon, mint amikor már nem fog kézen, amit megfogunk.

Titkon netán mégiscsak arra számított, hogy így, magával víve engem is, felszámolhatja azt a súlyos ellentétet, amelyet ez a két, egymással homlokegyenest ellentétes világ: a Balkán és Hollandia képvisel? Vagy azzal áltatta volna magát, hogy Hollandia Nakonxipán fedőneve csupán, hogy e nagyon is valóságos világból egy nem létező világba sikerül eltávoznia?

Minden képtelensége, azaz: megoldhatatlansága ellenére az eltűnés vágya sarkallhatta erre az utazásra.

Néhai fellengzős szomorúságai idején milyen elszántan mondogatta, hogy aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott kell annak megtanulni, hogyan kell a dudát fújni, azt képzelve, hogy ez a pokolra vivő út az ő személyes különjárata, csak rajta múlik, megjárja-e vagy sem. Sőt, amikor képzeletben, lélekben meg is tette ezt az utat, micsoda otthonos, belakható fájdalom volt az: ott lenni. Minden éles és hideg, kés-ido pengéi vagdalják, szurkálják és sebzik fel egész valóját, minden számkivetettség, kimeredés, fölöslegesség összes tapasztalatát rántja össze egyetlen részletezhetetlen egésszé mint létélménnyé ez a fajta pokoljárás. Arra azonban nem számított, hogy olyan idők is elkövetkezhetnek, amikor nem ő száll alá a poklok mélyére, hanem maga a pokol emelkedik ki metafizikainak hitt mélységéből, s úgy telepszik meg körülötte, mint egy megvirradhatatlan külvárosi éj. Minden nedves és nehéz. A nyomor országairól térképet rajzol a penész. S amott a kopár réteken rongyok a rongyos füveken s papír. Csüngsz az egen, mint a kötelen foszló perkál s az életen a bú.

A Ferihegy kettőről indult a gép, melyre hollandiai vendéglátói megvették számára a jegyet. Újvidékről azonban mérhetetlenül hosszú az út odáig. Időben olyan hosszú, mint amilyen rövid a térbeli távolságot illetően. (Közép-Európa kis viharvert, tenyérnyi országainak az a legrokonabb vonása, hogy itt a távolságot [mint üveggolyót] mindenki igazi sorsközösségben megkapja. Más egyebet nem is adnak. Osztogatás nincs. Igaz, ezt se adják, ez adódik, megadódik, édes mindannyiunknak.) Az alatt a végeérhetetlennek tetsző idő alatt, amíg az utat megtette Újvidéktől Pestig, úgy érezte magát, mint egy amputált. Mint akinek évekkel előbb levágták az egyik lábát, a csonk réges-rég sebmentes. Majdnem úgy néz ki, mintha sohasem folytatódott volna lábban, ugyanakkor mint valami révületben, nyugtalan félálomban erre a néhai lábra emlékezne a teste. Már-már úgy érzi, most mindjárt útnak is eredhet, azzal az elementáris természetességgel, mint mindazok, akiknek mindkét lábuk ép és egész, a csonkban már bizserog a lépést megelőző lendület, amikor mint pengeéles kés, hasít a tudatába, hogy normálisan járni-kelni ő képtelen. Arra döbben rá hirtelen, hogy csonkasága abból a súlyos baklövésből következik, hogy engem is magával hozott, mint-hogy nincs többé senki, akire visszagondolhatna, akit otthagytott, ahol egykor otthona volt, ma viszont pusztán az állandó lakhelye. Arra gondolt, hogy nincs is ő távozóban, ott van ő megülve most is, változatlanul, mint fák tövében a bolondgomba, ahol otthon volt egykor, csak nem találja többé a helyét. Ha engem otthon hagy, emlékeztethetném arra a helyre, mérföldköve lehetnék az ő távolodásának.

Istenem, milyen kínkeserves is ez a (lét)dadogás, ha utazásnak álcázza magát!

Ahogy közeledett Pest felé, egyre távolabb került attól a tudattól, hogy állandó lakhelyétől van távolodóban, mintha emlékezetét veszítette volna, nem volt többé súlyos, nyomasztó konkrétum e hely, hanem valami hűvös és szorongató absztrakcióvá tárgyiatlanodott. Mint ahogy a közeledő Pest is, mely csak annyiban jelentett e pillanatban konkrét színhelyet számára, hogy ez az a hely, ahol tévelyegni fog. S ez nincs is egészen szoros összefüggésben azzal, hogy ne ismerné a járást. Valamelyest ismeri. Mintha bensőjében is utak, s különböző útelágazások nyílnának ilyenkor, ezek akár ismerősek is lehetnének, s ő mégis inkább úgy dönt, hogy nem ismeri fel őket. Mert nemcsak az ismeretlenség tölti el mostanában szorongással, de az ismerőség is, sőt a kellemetlen és nyomasztó események éppúgy, mint a kellemesek. Pontosan úgy, ahogy

nemrég állandó lakhelyén élte ezt át. Egy ismerőse nagyon megbántotta, napokig nem tudott napirendre térni felette, ám alighogy valamelyest összeszedte magát, s szünni kezdett testi-lelki összetörtsége, egy másik ismerőse nem remélt figyelemmel volt iránta. S ekkor ugyanaz a testi-lelki összetörtség teperte le. Színéről és fonákjáról a fájdalomnak ugyanarra az ösvényére kényszerítve, ahol neki most már mindig hűvös és örökkévaló dolgok közt muszáj őgyelegnie.

A repülőn egyszeriben olyan jóérzés kerítette hatalmába, amelyről már emléke is alig maradt. Fent van, messzi fent, nemcsak a való világ, de a habzó és tetejénél is feljebb. Egyszeriben nem volt többé idő, melynek múlását siettetni vagy visszafogni szeretné, nem volt se múlt, se jelen, se jövő, se vágyakozás, se szomorúság. Nem szárnyalt a lelke, nem is zuhant alá, csak létezett, mint amikor egy mosoly révébe fut bele az arcunk, s hosszan kitartva úgy marad.

Az amszterdami Schipholon Emőke várta, aki Magyarországról származik, de harminc éve él Hollandiában. Rögtön tudta, hogy ő a rendelkezésére álló rövid időt amszterdami csatangolásokkal szeretné eltölteni. Szeretné látni a csatornákat, néhány Van Gogh-, Rembrandt- és Vermeer-festményt, a többire nem lenne ideje. Nagy szerencse volt, hogy remekül össze tudták hangolni a tempót. Ez a vihariramban bonyolódó városnézés nagyon üdítő volt, csupa kis felületi öröm és felületi ámulás. Nemcsak az idő rövidsége miatt zajlott ez az egész csak lelkének, tudatának felszínén, hanem mert valahogy kísértetiesen valószerűtlennek tetszett mindez. Mintha az a bizonyos lábcsontk álomban futkározna egy messzi-messzi város utcáin és hidain, síkatorain és szellős parkjain át. S hogy mindez még valószerűtlenebbnek tetsszen, híre-hamva sem volt esőnek, borulásnak. Az ég a végtelenségig kék, a fű a végtelenségig zöld. Ilyen napsütés a legritkábban fordul itt elő szeptember végén – mondja Emőke –, ezért van mindenki az utcán, ilyen napsütést itt nem lehet elszalasztani. Egyetlen valami tudta egész valóját mindenestül átjárni: az emberek beszéde, a holland nyelv a maga teljes ismeretlenségével és különös dallamával. Emőke kalauzolásának köszönhetően egy árva szót sem kellett kinyögnie németül vagy angolul, mely nyelveket valaha nagy ambíciókkal tanulta, de minthogy tényleges használatuk nem állt módjában, az idők során egymásba gubancolódtott benne a két nyelv, s így fogyatkozott lassacskán, hogy ne maradjon belőle más, csak

Csernik Attila illusztrációja

kusza morzsalék. Néha az a szorongató érzése támad, hogy az anyanyelvét is ez a sors várja. A lassú, de föltartóztathatatlan nyelvfelejtés fázisában egy teljesen ismeretlen nyelvre fülelni csak a zenéhez hasonlítható.

Életének egy réges-rég letűnt korszakában járt már itt. Emlékszik még erre-arra, például, hogy akkor – noha nyár volt javában – mindig szürke volt az ég, s óránként eleredt az eső. Emlékszik a csatornák partját szegélyező régi, patinás hangulatú, keskeny és magas házak egymásba épülő sorára (ezekről írja 1931-ben Kosztolányi, hogy minden holland ház kacsalábon forgó tündérvár). Emlékszik a nappal is kivilágított ablakokra, s hogy ezek a függönnyel épp csak szegélyezett ablakok, mint megannyi színpompás interieur, úgy vonzották a tekintetét. Mindezek az emlékek – Kedv! Remények! Lillák! – mintha csak egy napsütötte másik életből intettek volna át.

Lelkének felületi örömei és ámulásai alatt azonban egyre jobban érezte, hogy úr tátong, s ez veszélyes növekedésre vetemedve egyre gyengébbé és hasadozottabbá teszi örömét és ámulatát. Egyre kínzóbban érezte úgy, hogy semmit, a világon semmit sem képes e városból magába szippantani, s hogy váratlan ajándéku kapott ittléte azzal a sötét felismeréssel fog zárulni, hogy ő már csak a széthullásban tud eligazodni. Illetőleg hogy sehol sem képes már igazán jelen lenni, s bárhol is legyen, már csak a kihátrálásra képes. Hogy mindazon helyszínek, ahol valamilye ember formájú élet, kultúra, művészet, szépség és harmónia eleven jelenvalóságára nyílik rálátás, az őt valójában meg sem érinti már. Hogy minden effajta igény úgy hullott le róla, mint ruha másról a boldog szerelemben. Nem is maga a hiány járta át fokról fokra jobban, hanem, mint huzat a házon, e hiány hiánya. Mintha életnagyságnyi képeslapok között kóvályogna, vagy tűhegyre szúrva függne egy helyben, s ezeket a képeslapokat valaki ide-oda mozgatná a szeme előtt.

Emőkéék Amszterdam egyik külvárosában, Badhoevedorpban laknak. Busszal nem több félórai útnál. Ahogy távolodik az ember Amszterdam szívéből, a vidék egyre zöldebb, földszintes házacskák sorai kilométereken át, előttük művészi tökélyvel megkomponált kertek műremekei. Valószerűtlen, egyre valószerűlenebb ez az egész, olyan gyönyörűség, amelyen nem ejtődött egyetlenegy apró baleset sem. Ahogy nézelődik, olyan idegennek érzi magát, mint aki még önmagával sem találkozott össze soha. Semmi sem rezdül már benne, se öröm, se szomorúság, teljesen személytelenül veszi szemügyre az elé táruló látványok sorát. Vajon milyen az élet ezekben a tökéletes műremek benyomását keltő

házakban? Milyen érzés lehet kilépni egy-egy ilyen kertbe? Vajon ebbe nem tompul-e bele az ember? Sokkal inkább, mint ha élettere rút és lepusztult, csupa rémálomszerű szedettvedettség. S mindenkor a világ elementáris eszméletlenségének megtestesüléseként vágja mellbe az embert. Mert ott, a pusztulás zónájában minden csupa rom. Ernyőt nyit a kutyatej az elhagyott gyárudivaron. Töredezett, apró ablakok fakó lépcsőin szállnak a napok alá a nyirkos homályba. (Felelj – innen vagy?) Ott a lelkek egy megszerkesztett, szép szilárd jövőt oly üresen várnak, mint ahogy a telkek körös-körül mélán és komorlón álmodoznak gyors zsbongást szövő magas házakról. Kínlódó gyepüket sárba száradt üvegcserepek nézik fénytelen, merev szemmel.

Emőkéék badehoevedorpi háza a legemlékezetesebb ház, ahová valaha is alkalma volt belépni. Az utcáról nézve kétkirakatnyi ablak az egész, egy a földszinten, a másik az emeleten. S ezekben a kirakatüvegni ablakokban kisebb-nagyobb cégtáblák és reklámtáblák megszámlálhatatlan sokaságát látni. Mint ahogy nincs a háznak (a mellékhelyiségeket is beleértve) egyetlenegy olyan zuga sem, amely ne lenne tele ezekkel a régi táblákkal. Európa minden zugából van belőlük, holland, francia, német a század elejétől kezdődően, de a néhai Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi országából úgyszintén, Magyarországról éppúgy, mint Csehországból, Slovenskóból, Bukovinából és Galíciából. Olyan ámulat és lázszerűen felszökkenő lelkesedés kerítette hatalmába, hogy alig tudott magán uralkodni. E cégtáblák és hirdetőtáblák azonban csak egy kis töredékét képezték e sajátos múzeumnak, mert voltak itt réges-régi mozdonylámpák is hatalmas mennyiségben s legalább száz évre visszamenőleg különböző korszakokból, amelyek Európa legkülönbözőbb vasúti pályáit világították be egykor. A ház utcai oldalával szembeni, ugyancsak kirakatnyi nagyságú ablakból a kertre nyílt kilátás, ahol harsányzöld fűben egy réges-régi mozdony állt, csöppnyi vasúti indóházhoz támaszkodva; hatalmas lámpáin a szobából kiáradó világosság visszfénye.

Mindez Emőke férjének, a holland, de magyarul is kitűnően beszélő Juppe-nek a gyűjteménye, aki nyilván nem számított ekkora érdeklődésre, sőt lemérhető lelkesedésre, így aztán egykettőre ő is átlendült a lelkesedés felfokozott állapotába, s rendre elmesélte, mit honnan sikerült beszereznie az elmúlt évtizedek során. Mindebből alig lehetett volna bármit is megjegyezni, hacsak nem kezdett volna jegyzeteket készíteni, de erre semmi esélye sem lehetett abban a felfokozott állapotban, amely mámor volt, szárnyalás, az elragadtatás eksztázisa. A gyűjtemény csúcsát

számára a régi zenélő órák sokasága jelentette. A pianínó tetején sorakoztak dupla sorban egymás mellett ezek a réges-régi csodálatos zenélő órák. És Juppe, a mámoros estét betetézendő, sorra felhúzta ezeket a zenélő órákat, s mindegyik végigpengette a maga kis cérnavékonyan percegő dallamát.

Mielőtt elkészönt volna szíves vendéglátóitól, Juppe, aki ugyancsak mámoros volt a nem várt érdeklődéstől, arra kérte, hogy válasszon egy táblát, neki szeretné ajándékozni emlékül. Zavarba jött. Tényleg komolyan gondolja ezt Juppe? Ezek az ő kincsei, legislegdrágább kincsei, hogyan adhatná oda egy idetévedt idegennek bármelyiket is? De a tépelődés egy váratlan pillanatában a pianínó mögötti falon, ahol a zenélő óráktól nem is érkezett eddig észrevenni, ott függött a falon egy utcatábla. Egy utcatábla, melyen ez állt:

JÓZSEF ATTILA ÚT

31

Csaknem földbe gyökerezett a lába, ahogy megpillantotta, s azzal a tökéletes bizonyossággal, ahogy legfontosabb dolgainkban döntünk, illetőleg azok döntődnek el bennünk metszetéles pontossággal és megfelellebbezhetetlenséggel, azonnal rámutatott.

A mámorba csapó lelkesedéstől kótyagosan kívánt jó éjt, s felbotorkálva a szűk és meredek csigalépcsőn, benyitott a neki szánt vendégszobába. Leült az ágyra, és forgott vele a világ.

A zaklatott boldogságtól nagyon hosszú ideig le sem tudta hunyni a szemét. Tágra nyitott szemeit a sötétségre függesztve valamiféle révület lett úrrá felette: Mindaz, amit gondolt, zavaros összevisszaságban örvénylett benne. Majd később lassulni kezdett a kavargás, s ez a féltálmom felé sodorta holtfáradt eszméletét. E fura kótyagosságban egyszeriben világosan érezte, hogy megtalálta az utat, azt az egyetlenegy, amelyen ő valóban képes járni. Hogy ezer és milliárd pokol van, kinek-kinek a magáé. Itt van egy ezeréves civilizáció helyszínén, egy holland családi házban, ahol Európa egyetlen, oszthatatlan egész. Olyan, amilyen a valóságban soha nem is volt, nem is lesz. De egy szép, szárnyalóan irreális fikció és megszállottság mégis hiánytalan teljességgel ötvözött egyé. Már nem is képzelte, de féltálmomban látta is, hogy ide fut be a kontinens valamennyi vasútvonalának összes vonata, s innen indulnak dohogva s nagyot füttyentve az összes mozdonyok, hogy mint egy hatalmas érrendszerbe, szétvigyék az éltető véráramot.

Már hajnalodott, amikor fura álomból ébredve kristálytisztán fogalmazódott meg benne, hogy állandó lakhelyének szögéből nézve e gazdagságból, szépségből és teljességből eleve adott és végérvényes kirekesztődése folytán a mindenk hiányaként perzselő eleven pokol is lehetne számára e hely. S ő e percben mégis nyugodt és csupa könnyűség a lelke.

Reggel Juppe, vendégszeretete jeléül, sorra húzta fel a zenélő órákat. Ezek a kis cérnahangok ébresztették. Élvezte a percegő dallamok sajátos ütemeltolódásait, a váratlan kihagyásokat és felgyorsulásokat. (Mint egy sohasem volt egész és oszthatatlan Európa kézírása – éppolyan ezeknek a zenélő óráknak a játéka.)

S ekkor végre felém fordult. Olyan pontosan illeszkedett egymáshoz az arcunk, mint tükörkép és mása. Egyszerre voltunk közel és távol, távol mindentől és közel mindenhez. A sorra megszólaló zenélő órák hangjai pedig egy ihletett pillanatunkban azzal a finom illúzióval töltöttek el, hogy egy ismeretlen nyelven mi magunk beszélünk, nem is beszélünk, énekelünk, pokolmélyből egekig szárnyalón, s pokoli egekből végtelen mélységekig szállva alá. Mert ez az a nyelv, amelyen minden őrlő hiány és minden megálmódott teljesség szavakba foglalható. S oly tökéletesen illeszkedik egymáshoz, mint a töltött fegyver az üres szívhez.